

Nošnja kao simbol identiteta – Hrvatsko srce u Podravini

VESNA PERŠIĆ KOVAČ

Sredinom tridesetih godina dvadesetog stoljeća na području Podravine djelovali su brojni ogranci Zadruga Hrvatsko srce koja je osnovana u okviru Hrvatske seljačke stranke. Kao značajna aktivnost ograna ističe se izrada narodne nošnje koja predstavlja zamišljenu idealnu „odoru“ izrađenu po uzoru na žensku odjeću jednog dijela Posavine i Moslavine. Kao ukras izabrani su vezeni motivi osmišljeni u Zagrebu i doneseni u Podravinu. Iako je Zadruga od 1941. godine prestala s radom, nošnja je i dalje bila prisutna u nekoliko mjesta u Podravini. Nošena je kao kazališni kostim, kostim za folklorne ili pjevačke nastupe ili prilikom crkvenih svečanosti. Prvobitna uloga isticanja nacionalne i političke pripadnosti potisnuta je u drugi plan, ali ostaje potreba za čuvanjem ove odjeće kao obiteljske baštine, vrijednog nasljeđa koje se povezuje s generacijama žena koje su je izrađivale i ukrašavale vezom. Nakon osamostaljenja Republike Hrvatske, nošnja Hrvatskog srca ponovno postaje simbolom i načinom isticanja nacionalnog ponosa.

Ključne riječi: nošnja, vez, žene, organizacije žena, Hrvatska seljačka stranka, Podravina

---

1. Uvod

Tijekom dvadeset godina istraživanja, analize i prezentiranja različitih varijanti tradicijske odjeće u Podravini, susrela sam se s fotografijama i odjevnim predmetima koji su svojim izgledom i načinom izrade u znatnoj mjeri odskakali od svih lokalnih inačica odjeće. To je u nekoliko slučajeva izazvalo zabunu i burne reakcije nakon komentara zabilježenih tijekom nastupa pojedinih folklornih skupina na županijskim smotrama koje sam pratila kao član prosudbene komisije zadužen za ocjenu nošnji. Sudionici su tvrdili kako se radi baš o njihovoj nošnji te kako je to prava „narodna“ nošnja nošena još prije stotinjak godina. Kako bih izbje-

gla daljnje nesuglasice s folklorošima od kojih su neki postali moji vrlo vrijedni suradnici na terenu i kazivači, odlučila sam istražiti podrijetlo, nastanak i ulogu ove odjeće. Pri tome sam se usmjerila na područje Kopriivničko-križevačke županije za koje su mi bili dostupni izvori. Kako do sada nije bilo radova koji se bave isključivo ovom temom, za uvodna istraživanja i stavljanje u društveni i povijesni kontekst pokretanja izrade nošnje Hrvatskog srca poslužila sam se radovima Suzane Leček koja je vrlo detaljno opisala rad Seljačke sloge, odnos Hrvatske seljačke stranke prema ženama, osnutak i rad ženskih organizacija unutar stranke te osnutak i aktivnosti Hrvatskog srca. Vrijedne informacije o osnutku i radu pojedinih ograna-

ka pa i izradi nošnje pronašla sam u nekoliko tekstova i monografija posvećenih udrugama žena, kulturno-umjetničkim udrugama ili lokalnoj zajednici. Tijekom istraživanja analizirane su i brojne fotografije žena u nošnjama Hrvatskog srca koje su u vlasništvu suradnika ili udruga, a svakako valja posebno istaknuti doprinos kazivačica koje su sudjelovale u izradi te svoja sjećanja potkrijepile originalnim odjevnim predmetima ili njihovim fragmentima. Jednako vrijedan doprinos istraživanju dali su i suradnici na terenu koji zbog velikog vremenskog odmaka istraživane teme nisu neposredni svjedoci, ali su u više navrata tijekom života došli u doticaj s njima te pamte dijelove razgovora, imaju zapisane podatke, vlasnici su fotografija i nošnji ili su sudjelovali u izradi replika odnosno rekonstrukcija nošnji prema originalnim elementima i uputama sudionica akcije izrade ove nošnje.

2. Žene i organizacije žena u službi nacije

U razdoblju koje je uslijedilo nakon Prvog svjetskog rata političko djelovanje žena na području Hrvatske odvijalo se zahvaljujući radu brojnih udruga iz različitih područja: humanitarnog, vatrogasnog, sportskog, kulturnog i prosvjetnog. Među njima ističu se brojna ženska društva. Hrvatska žena osnovana je 1921. godine i imala je 10 podružnica te velik broj članica. Na području političkog djelovanja, one su davale podršku Hrvatskoj seljačkoj stranci i to osobito tijekom dvadesetih i tridesetih godina prošlog stoljeća.¹ Ženska organizacija Hrvatske

seljačke stranke² osnovana je u Zagrebu 1927. godine, a u nekim selima možda i ranije. Organizacija je imala i sekcije: političku, prosvjetnu, feminističku i socijalnu. Stranački politički dnevnik Narodni val imao je ženski prilog Ženski listak u kojem je i objavljena vijest o ženskoj organizaciji HSS-a u Zagrebu. Provodila je nekoliko aktivnosti od kojih se ističu izložbe narodne umjetnosti čiji je pravi pokretač bila Seljačka sloga, a bile su tu i čajanke, predavanja na kojima je govorio i sam Stjepan Radić, tečaj opismenjavanja i slično.³ Nakon Zagreba osnovane su organizacije i u drugim mjestima u kojima provode različite aktivnosti uz pomoć žena koje sudjeluju u svojim *lijepim narodnim nošnjama*. Dvije organizacije preko kojih se još intenzivnije htjelo uvesti žene u javni život bile su Seljačka sloga i Hrvatsko srce.

Iako Seljačka sloga nije bila politička, niti ženska organizacija, vodstvo je inzistiralo da njezine podružnice u svoj rad uključe žene. One sudjeluju u čuvanju tradicionalne kulture – pjesme, plesa i nošnje, ali u većem broju tek od tridesetih godina dvadesetog stoljeća. U tom razdoblju provedena je i kampanja opismenjavanja u kojoj je značajan doprinos dala Mara Matočec koja je tvrdila kako upravo nepismenost seoskim ženama najviše priječi da se uključe u javni život. Osim toga tu su još i običaji, podjela poslova, stav prema ženama da im je mjesto u kući te uvriježeno mišljenje kako žene nikada ne smiju biti besposlene. Ipak, glavna uloga ženama je dodijeljena u manje javno vidljivim aktivnostima kao što su čuvanje tradicije, kulture i nacionalnog identiteta. Seljačka sloga održavala je i ženske skupštine – „kongrese“ uz različite kampanje kao što su primjerice bile Smotre seljačke kulture 1937. i 1939. godine.⁴ Osim pjesme i plesa, ove su smotre značajne i zbog poticanja ogranaka da se posvete čuvanju narodne nošnje i običaja i sve to pokažu široj zajednici. Smotre uteme-

1 Atmosfera u državi koju karakterizira autoritarna vlast i represija te zabrana javnog djelovanja utjecale su na odluku da se HSS okrene raznim oblicima alternativnog djelovanja i upravo u tome znatnu ulogu dobivaju različite ženske organizacije. Prema: LEČEK, Suzana: *Priča o uspjehu – strategija i metode Političke borbe Hrvatske seljačke stranke (1918–1941)*. //110 godina Hrvatske seljačke stranke (ur. Zorislav Lukić, Hrvoje Petrić), Zagreb : Matica hrvatska ; Povijesno društvo Križevci ; Zaklada braće Radić, 2015, 30.

2 U daljnjem tekstu koristit ću kraticu HSS.

3 LEČEK, Suzana: *HSS i žene (1918. – 1941.)* // Histo-rijski zbornik, LIX, 2006., 93-130, 108-109.

4 Isto, 112.

ljene u tom obliku sačuvala su se u više-manje sličnom obliku do danas. U jednom razdoblju ove su manifestacije i rad ogranaka u području kulture postale jedinim dostupnim i dozvoljenim načinom isticanja nacionalne pripadnosti. Pri tome je nošnja postala svojevrsnom svečanom odjećom kojom se isticala pripadnost seljačkom staležu, ali i hrvatskom narodu. Zanimljivo je kako začetnici djelovanja Seljačke sloge u početku inzistiraju na izvornom i „starinskom“ bez utjecaja građanske kulture, da bi u kasnijim godinama prihvatili i onu njezinu inačicu poznatu kao kultura sela koja podrazumijeva manifestiranje seljačke kulture uz prihvaćanje napretka koji je stigao utjecajem stručnjaka iz grada.

U tu kategoriju spadala je nošnja s elementima nastalim i izrađenim u zanatskim radionicama ili u tvornicama. Glavna dobrobit očuvanju narodne kulture na koju je utjecala aktivnost Seljačke sloge bila je da ona više nije bila samo dio svakodnevnice seljačkog stanovništva na koju zajednica ne obraća nikakvu pažnju, već postaje dio identiteta kojim se ponaša i koji se nastoji sačuvati te prenijeti novim naraštajima.⁵ Ovakav način isticanja nacionalne pripadnosti i ponosa ne javlja se prvi put tijekom opisanog razdoblja. O takvom načinu slanja javnih poruka odjećom i ukrasima na njoj možemo govoriti još od prve polovice 19. stoljeća, odnosno od pojave hrvatskog narodnog preporoda ili ilirskog pokreta. Radilo se o političkom, ali prije svega kulturnom pokretu čiji članovi su svoje političke stavove i uvjerenja nastojali pokazati i vizualno pa su u modu viših slojeva uveli elemente narodnog ruha. U izvorima tako čitamo o prisutnosti odjevnih predmeta ili motiva narodnog ruha na otmjenim balovima i svečanostima, a tada se po prvi put javljaju i takozvane narodne boje (crvena, bijela i plava – hrvatska trobojnica) kao dio motiva ili vezenih ukrasa.⁶ Upravo ona će postati mo-

tivom i simbolom otpora različitim hegemonističkim nastojanjima s kraja 19. stoljeća pa sve do Drugog svjetskog rata. Osobito zanimljivo razdoblje za političko djelovanje u hrvatskim krajevima bile su tridesete godine prošlog stoljeća. Nakon atentata na hrvatske zastupnike u beogradskoj skupštini te uvođenja Šestojanuarske diktature 1929. godine, Seljačka sloga prestaje s radom početkom 1930. godine sve do 1935. kada je obnovljen njezin rad, a Hrvatska seljačka stranka pokreće i druge aktivnosti u kojima ključnu ulogu imaju žene.

3. Osnivanje Pripomoćne i dobrotvorne zadruge Hrvatsko srce

Upravo to je razdoblje kada su žene sve prisutnije u aktivnostima poput kulturnih manifestacija, opismenjavanja te demonstrativnih manifestacija koje uključuju masovna okupljanja članova i pristaša. Kako bi se njihova aktivnost formalizirala, Hrvatska seljačka stranka 1936. godine osniva zadrugu Hrvatsko srce s težištem na gospodarskoj djelatnosti. Ovdje se pod gospodarskom djelatnosti podrazumijevalo poticanje seoskih žena u izradi različitih vrsta ručnog rada poput čipke, ili vezenog posoblja koje je plasirano na zagrebačko tržište i adekvatno plaćeno. Na taj način osiguravao se dodatni prihod seoskim domaćinstvima tijekom razdoblja oskudice i siromaštva. U tom procesu od presudne važnosti bilo je posredovanje utjecajnih osoba i organizacija iz grada koje su pronalazile kupce i prezentirale radove na izložbama i u sredstvima javne komunikacije.⁷ U prvom razdoblju djelovanja osnovano je dvadesetak podružnica, odnosno organizacija o čijem radu se može saznati iz lokalnog tiska. Najrazvijeniju mrežu imalo je područje Sjeve-

// Smotre folklor i simboli identiteta – U povodu 50. Međunarodne smotre folklor. Zagreb: Etnografski muzej Zagreb, 2016., 67-77.

7 Na ove podatke naišla sam tijekom istraživanja izrade bijelog veza u Peterancu prilikom pripreme izložbe *Vež kao slika* 2020. godine kao i čipke na batiće iz Svete Marije prilikom pripreme izložbe *Put čipke* 2022. godine.

5 LEČEK, Suzana: *Između izvornog i novog - "Seljačka sloga" do 1929. godine.* // Etnološka tribina, 25 (18), 103-123. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/80722>.

6 BUŠIĆ, Katarina: *Narodna nošnja – simbol identiteta.*

Sl. 1. Hrvatsko srce iz Starigrada, između 1936. i 1940. godine (ustupio Kristijan Rihtarić).

Sl. 2. Hrvatsko srce iz Peteranca, oko 1937. godine (ustupio Hrvoje Petrić).

rozapadne Hrvatske pri čemu je primjerice 1937. godine spomenuto kako najjače organizacije dolaze iz ludbreškog područja, a spomene su i novigradske, koprivničke, đurđevačke i pitomačke organizacije. Iako su aktivne u organiziranju kulturnih manifestacija poput posveta barjaka i provođenju humanitarnih akcija, njihovo djelovanje trebalo je pružiti gospodarsku pomoć selu upravo kroz promociju ženskog ručnog rada koji bi bio tržišni proizvod. Osnivačice i pokretačice ove organizacije bile su obrazovane žene i supruge stranačkih čelnika. Prije svega to je bila Marija Radić koja je izabrana i za prvu predsjednicu, a spominju se još i ugledna imena iz područja Podravine.⁸

4. Hrvatsko srce u Podravini

Podružnica Hrvatskog srca u Koprivnici je osnovana već u svibnju 1936. godine. U članku pod nazivom Osnivanje podružnice pripomoćne i dobrotvorne zadruge Hrvatsko srce objavljenom u Podravskim novinama čitamo vijest o pokretanju akcije za osnivanje podružnica Hrvatskog srca, čija je svrha unapređenje domaće proizvodnje, kućnog obrta i seljačkih narodnih rukotvorina. Na čelu akcije bila je Ruža Vedriš koja je izabrana i za predsjednicu.⁹ Za potpredsjednicu je izabrana Kata Brunec, tajnicu Zlata

Hranilović i blagajnicu Slava Kenda. U nedjelju 30. lipnja 1936. godine održana je u dvorani kina Apollo skupština mjesne podružnice Hrvatskog srca na kojoj su prisustvovala i govorile okupljenim ženama Marija Radić (udovica Stjepana Radića) kao predsjednica te članice užeg vodstva gospođe Barić i Devčić. Skupštini su prisustvovala mnogobrojne članice iz više podružnica: Koprivničkog Ivanca, Kunovca, Pustakovca i Novigrada Podravskog. Istog je dana održana i skupština u Drnju s predsjednikom Ljubicom Tomašić. Na ovoj su skupštini prisutne bile članice iz Torčeca, Đelekovca, Sigeca, Hlebina, Gotalova, Gole i Ždala, a tijekom skupštine ženama su se obratile gošće iz Zagreba. U dvorištu predsjednice „podignuta je bila govornica okićena cviećem, zelenilom i barjaci-ma na kojoj su se istakli divni narodni vezovi naprednih seljakinja iz Drnja. Na ulazu u Drnje ispred gostione g. Ilotića bio je podignut zelenilom, cvijećem i barjaci-ma okićen slavoluk.” U Drnju se sakupilo oko 600 žena članica podružnica Hrvatskog srca iz Drnja, Torčeca, Đelekovca, Sigeca, Hlebina, Gotalova, Gole i Ždala. Drnjanska je mjesna glazba svirala hrvatske davorije, a popodne se dovezla iz Koprivnice Marija Radić (udovica Stjepana Radića) koju „uz burno klicanje prisutnih žena pozdravila je sa kitom cvijeća” djevojčica Marica Konceljak. Govor Marije Radić „prekidan je burnim odobravanjem, a svršetak popraćen je davorijom Oj Hrvati.” Osim nje govorile su još predsjednica Hrvatskog srca u Drnju Ljubica Tomašić,

8 LEČEK, Suzana: HSS i žene, 112.

9 Podravske novine, 17, 25. 4. 1936., 3.

članica upravnog odbora iz Zagreba gospođa Devčić, potpredsjednica gospođa Barić i Franjo Gaži iz Hlebina, a predsjednica podružnice u Sigecu Anka Gabaj pozdravila je gospođu Radić s kitom cvijeća.¹⁰ Nakon skupštine, podružnice nastavljaju organizirati aktivnosti koje su u skladu sa svrhom osnutka. Pri tome je naglasak stavljen na pomoć i podršku u izradi i prodaji domaćih proizvoda, prije svega tekstilnih rukotvorina. Podružnica je Hrvatskog srca od 27. do 29. ožujka 1937. godine u Koprivnici organizirala izložbu ručnih radova. Prema navodima iz tiska na izložbi su izlagale predsjednica Ružica Vedriš, gospođe Hranilović, Horvat i Kenda te gospođica Čiković. Njima su se svojim brojnim i lijepim ručnim radovima pridružile seljakinje iz Starog Grada.¹¹

Jedna od omiljenih aktivnosti podružnica bila je izrada barjaka. O tome u tisku čitamo kako se posveta zastave Hrvatskog srca u Kunovcu odgađa zbog održavanja Hrvatske seljačke smotre u Koprivnici na sljedeću nedjelju, 6. lipnja 1937. godine.¹² U lipnju 1937. godine tajnica Zlata Hranilović odselila se iz Koprivnice te je za novu tajnicu izabrana Leopoldina Senjan. U studenom 1937. godine održana je velika i odlično posjećena priredba Hrvatskog srca u Koprivnici, a početkom 1938. godine organiziran je tečaj krojenja i ručnog rada. Uz koprivničku organizaciju bile su osnovane i druge podružnice u okolnim selima. Na skupštini koprivničkog Hrvatskog srca u svibnju 1938. godine za predsjednicu je ponovo izabrana Ružica Vedriš, tajnicu Leopoldina Senjan i blagajnicu Marija Loborec. Uz koprivničku organizaciju sve je više jačao i ogranak Hrvatskog srca Starigrad – Sv. Vid koji je 19. lipnja 1938. godine organizirao zabavu čiji je prihod bio namijenjen gradnji kapele Sv. Vida. Koprivničko je Hrvatsko srce u listopadu 1938. organiziralo domaćinski tečaj, a u studenom zabavu u Domoljubu. Aktivnosti su se nastavile i u 1939. godini pa je tako seljačka književnica Mara

Sl. 3. Djevojka iz Delova snimljena u nošnji Hrvatskog srca, oko 1937. godine (iz zbirke Štefanije Vulić).

Matočec govorila na javnoj tribini koju je Hrvatsko srce organiziralo 5. veljače u Koprivnici. Hrvatsko srce je bilo aktivno tijekom čitave godine, a od organiziranih predstava izdvojimo igrokaz hrvatske spisateljice Zdenke Smrekar izveden u studenom 1939. U ožujku 1940. godine Hrvatsko srce je u Koprivnici organiziralo predavanje predsjednice Ružice Vedriš o životu muslimanki. U lipnju su članice išle na izlet na more, a u studenom je organizirana zabava Hrvatskog srca. Posljednji skup Hrvatskog srca prije raspada Kraljevine Jugoslavije bio je u ožujku 1941. godine.¹³

10 Isto, 27. 4. 7. 1936., naslovnica.

11 Podravske novine, 3. 4. 1937., 2.

12 Isto, 29. 5. 1937., 2.

13 ANIĆ, Božica; PERŠIĆ KOVAČ, Vesna: *Prilog po-*

Sl. 4. Žene u nošnji Hrvatskog srca snimljene u jednom koprivničkom dvorištu oko 1937. godine (donacija obitelji Viker, Muzej grada Koprivnice, MGK 12696) .

5. Nošnja Hrvatskog srca u Podravini

5.1. Okolnosti u kojima je nošnja nastala

Nošnja Hrvatskog srca nastala je u razdoblju kada se od pjevačkih zborova i plesnih skupina Seljačke sloge koje su pripremane za nastupe na smotrama seljačke kulture tražilo da nose odjeću izvornu i „starinsku“ bez utjecaja građanske kulture i elemenata modernizacije odijevanja. Preporuka stručnih komisija smotri seljačke kulture sudionicima iz mjesta u kojima izvorno narodno ruho nije sačuvano išla je čak dotle da ih se upućuje da takvu odjeću posuđuju iz susjednih mjesta u kojima ju je još bilo moguće naći ili da je rekonstruiraju prema sjećanjima najstarijih stanovnika. Krajnji cilj ovakvog stava stručnjaka bio je očuvanje seljačke kulture bez utjecaja ili s minimalnim utjecajem iz grada. U ovom slučaju nošnja postaje dio identiteta kojim se ponosi i koji se nastoji sačuvati te prenijeti novim naraštajima.¹⁴ Pod pojmom identitet ovdje se misli na onaj narodni, seljački, koji podrazumijeva određeni svjetonazor i način života. Stoga još više intri-

Sl. 5. Supružnici Varović iz Drnja, gospođa nosi nošnju Hrvatskog srca. Snimljeno u Koprivnici 1937. godine (ustupila Marija Vrhoci).

gira potreba stvaranja nošnje Hrvatskog srca čiji nastanak i izrada imaju potpuno obrnuti slijed i njome se ne potiče čuvanje lokalnog, već nameće stilizirani oblik odjeće određenog područja, geografski prilično udaljenog od Podravine. S obzirom na to da su njezinu izradu pokrenule žene pripadnice građanskih krugova utjecajnih u vodstvu Hrvatske seljačke stranke¹⁵, možemo pretpostaviti da joj je uloga bila vezana uz nacionalno i političko djelovanje, a osim toga može se zaključiti kako se i odjećom željelo pridonijeti vidljivosti žena u postizanju krajnjeg cilja: emancipaciji na druš-

znavanju ženskih društava u Koprivnici od 1878. do 1943. godine. // Podravina, VI, 12, Koprivnica, 2007., 103-105.

14 SREMAC, Stjepan: *Smotre folkloru u Hrvatskoj nekad i danas*. // Narodna umjetnost, 15 (1), 97-114. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/119621>.

15 Tvrdnja se temelji na razgovoru s kazivačicama iz Drnja, prije svega se to odnosi na već spomenutu Mariju Vrhoci koja me je povezala sa Slavicom Ban s kojima sam razgovarala tijekom 2000. i 2001. godine tijekom istraživanja potrebnog za postupak rekonstrukcije nošnje. Slavica Ban je kao mlada djevojka sudjelovala u izradi nošnje i sjećala se tjeka njezine izrade.

tvenoj i političkoj sceni i ostvarivanju jednakih prava, prije svega prava da biraju i budu birane. Ono što sa sigurnošću možemo tvrditi, jest to da se radi o reprezentativnoj odjeći kojom se prije svega ističe pripadnost točno određenoj zajednici i distancira ju se u odnosu na druge zajednice ili skupine. Na njezin su nastanak u znatnoj mjeri utjecale društvene prilike. Ovdje možemo utvrditi kako ova nošnja predstavlja treću skupinu odjeće seoskog stanovništva o čijoj funkciji je već bilo riječi. Prvu čini odjeća koja je prisutna u svakodnevnom životu i njezina je funkcija da bude praktična, dostupna, pokazuje imovinsko stanje i status osoba koje odijeva. Druga je nošnja pjevačkih društava i plesnih skupina koja je u svakodnevici već napuštena i odijeva se isključivo za nastupe. Ona ima funkciju pokazivanja pripadnosti zajednici okrenutoj čuvanju tradicije i tradicijskih vrijednosti.¹⁶

5.2. Varijante nošnje Hrvatskog srca u Podravini

Iako poznata pod nazivom nošnja, ova odjeća imala je karakter svojevrsnog kostima u kojem se nastupalo u točno određenim prilikama. Odjevni predmeti izrađivani su od bijelog pamučnog ili lanenog platna, a krojem i ukrasom u velikoj mjeri podsjećaju na nošnju Posavine i jugozapadne Moslavine. Ukrasi su izrađeni različitim vezilačkim tehnikama, najčešće su cvjetni, nešto rjeđe geometrijski, a u izradi prevladava crvena boja. Motive za vez članice su dobivale u središnjici Hrvatskog srca u Zagrebu, a materijal i konac za izradu nabavljale su uglavnom same ili uz pomoć drugih članica. U Drnju je podružnica Hrvatskog srca bila vrlo aktivna upravo u izradi nošnje koju kazivačice nazivaju „narodna nošnja“ i jasno je razlikuju od one što su je žene nosile u svakodnevnim ili svečanim prilikama. Očito je kako se ovaj naziv veže uz nacionalnu pripadnost, a možda se

Sl. 6. Djevojke u nošnji Hrvatskog srca. Snimljeno u Drnju prilikom žetvenih običaja 1937. godine (ustupila Marija Vrhoci).

njime izbjegavalo isticanje pridjeva „hrvatski“. Zanimljivo je usporediti informacije iz stručne literature sa sjećanjima sudionica. Kao primjer izdvajamo događaj iz svibnja 1937. godine kada su predstavnice Hrvatskog srca iz Drnja posjetile Zagreb i obišle grob Stjepana Radića. Vijenac su svečano pronijele kroz grad privlačeći pažnju slikovitom nošnjom.¹⁷ S obzirom na to da su te godine članice već započele izradu nošnji Hrvatskog srca, ne čudi pažnja koju su izazvale na zagrebačkim ulicama. Prema sjećanju Olge Bogat iz Drnja, članice su bile lijepo primljene kao gošće Marije Radić, a prespavale su u domovima zagrebačkih članica Hrvatskog srca. Položile su vijenac na grobu Stjepana Radića, a članice Marija Kancelak i Olga Bogat izvele su i recitaciju pjesme „Kao stanac kamen“. Sljedećeg dana posjetile su predsjednicu

16 BRENKO, Aida: *Ornament i identitet: Oblikovanje tradicije na primjeru nošnje Hrvaticе. // Etnološka istraživanja*, 26, Zagreb: Etnografski muzej, 2021., 8.

17 LEČEK, Suzana: *Nav. dj.*, 117.

Mariju Radić i s njom razgovarale o humanitar-
nom radu te zajedno posjetile zagrebačku ka-
tedralu na Kaptolu. Odjevene su bile u tamno
plave suknje na „falde“ i bijele bluze ukrašene
bijelim vezom. Neke članice već su tada imale
bluze izvezene motivima narodne nošnje koji
su kasnije aplicirani još i na suknje i pregače. Iz
toga razdoblja članice se sjećaju velikog dopri-
nosa radu Hrvatskog srca bračnog para Ljubice
i Pavla Tomašića koji su organizirali brojne ak-
tivnosti.¹⁸ Tijekom terenskog istraživanja u Dr-
nju naišli smo na kazivačice koje su sudjelovale
u izradi nošnje i koje navode kako su uzorke,
odnosno mustre, donosile gospođa Tomašić i
suradnice iz Zagreba, a vezilje su onda birale i
izrađivale nošnje prema vlastitom ukusu.¹⁹

Osim toga, u ženskom tisku toga razdoblja
redovito su izlazili prilozi s nacrtima za izradu
ručnoga rada vezilačkim tehnikama pa je mo-
guće kako je i to bio jedan od izvora za izradu
vezenih motiva. Osobito je to važno uzmemo li
u obzir časopis Hrvatica kojem je glavna ured-
nica bila Marija Jurić Zagorka, a uzorcima veza
bavila se akademska slikarica Zdenka Sertić,
zaposlenica Etnografskog muzeja u Zagrebu.
Viktorija Mustafa iz Hlebina sudjelovala je u
radu Hrvatskog srca od njegova osnutka 1936.
godine. Tada je predsjednica podružnice bila
Marija Novoselec, a jedna od glavnih aktivno-
sti podružnice bila je izrada nošnje. Krojem i
izborom tkanine ove nošnje ne razlikuju se
puno od onih iz Drnja, ali ukrašene su ponešto
drukčijim motivima. Ovdje se radi isključivo o
cvjetnim motivima ili kako ih kazivačica nazi-
va: debele ruže i drobne ružice. Ovaj prvi motiv
izrađivale su starije žene vješte u izradi veza
dok su sitniji uzorak izrađivale mlade djevojke,
još djevojčice – sukladno vještini kojom su ras-
polagale. Kazivačica ističe kako ove dvije vrste
motiva nisu na identičan način izrađivane na

Sl. 7. Kazališni amateri iz Torčeca, članovi Kulturno-pro-
svjetnog društva „Braća Radić“ za vrijeme izvedbe kaza-
lišne predstave 1952. godine. Žene odjevene u nošnju
Hrvatskog srca iz Drnja.

svakoj nošnji, budući da su žene raspolagale
različitim vrstama konca i platna, ali i željom
da sve „nacifraju“ na svoj originalan način. Oko
vratnog izreza i ruba rukava bluze su imale bi-
jelu pamučnu čipku, a isto je bilo i s rubovima
pregače. Kroz čipku na bluzi prepletana je bila
vrpca ispletana od crvenog konca koja je na
krajevima bila ukrašena „cofekima“ ili „bate-
kima“. Njih su izrađivale djevojčice. Oko vrata
žene su nosile crvene perlice „kraluše“ u više
nizova, a oko struka crveni pojas ukrašen apli-
kacijama u obliku srca.²⁰

Prema dostupnim fotografijama, sačuvanim
originalnim odjevnim predmetima i sjećanju
suradnika na terenu možemo utvrditi kako se
na sličan način izrađena nošnja nosila i na po-
dručju Koprivnice. O tome svjedoči nošnja sa-
čuvana u obitelji Rihtarić iz prigradskog naselja
Starigrad, kao i pripadajuća fotografija skupine
žena u nošnji. Sličan primjer pronađen je i u
užem centru grada Koprivnice, u naselju Stari
Brežanec gdje obitelj Grošanić još čuva noš-
nju kao i sjećanje na njezinu izradu i uporabu.
Nošnja je zabilježena i na području Peteranca,
Delova te u Prekodravlju u naselju Gotalovo.
Na fotografiji Hrvatskog srca Gotalovo²¹ vidi-

18 PETRIĆ, Nevenka: *Drnjanske đurđice – portret Udru-
ge žena „Hrvatsko srce“ Drnje*. Drnje: Udruga žena „Hrvatsko srce“
Drnje, 2012., 10-15.

19 Suradnice na terenu bile su Marija Habuš i Marija
Vrhoci, a podatak je zabilježen tijekom vlastitih terenskih istra-
živanja 2001. godine.

20 MUSTAFA, Danijela: *Hrvatsko srce*. Koprivnica:
Centar mladih Koprivnica i Udruga podravskih studenata Za-
greb, 1996., 27-33.

21 Fotografija je objavljena kao prilog tekstu: SOČEV,

Sl. 8. Kazivačice Marija Habuš i Marija Vrhoci iz Drnja u rekonstruiranoj nošnji Hrvatskog srca sudjelovale su na otvorenju izložbe „Nošnje u Podravini“ u Muzeju grada Koprivnice 2008. godine.

mo skupinu žena i djevojaka odjevenih u bijele bluze izvezene motivima karakterističnim za nošnju Hrvatskog srca. Kao i u hlebinskom slučaju vidimo različite varijante i bogatstvo veza. Neke su dodatno ukrašene vunenom vrpcom s „cofekima“, a samo jedna djevojka nosi bogato izvezenu nošnju motivom na velike ruže i široko krojenih rukava, bogato nabranih uz zapešće. Većina članica bluze je dodatno u struku ukrasila remenom. Nekoliko fotografija iz zbirke Štefanije Vulić svjedoči nam kako se ova nošnja nosila i u Delovima, na području

današnje općine Novigrad Podravski. Radi se o nošnjama krojem sličnima onima iz Hlebina, ali s ponešto drukčijim motivima sitnog cvijeća ili u drugom slučaju velikih ruža poredanih u niz i omeđenih listovima i linijama. Fotografije potvrđuju da su žene i ovdje voljele biti originalne kako u izradi nošnje, tako i u korištenju dodataka poput „kraluša“ ili pojasa. Prema podacima koje je na terenu zabilježila suradnica Štefanija Vulić, Delovljanke su za neke prigode ovu nošnju posuđivale iz Hlebina. Primjer je mlada misa u Delovima 1930-ih godina ili pak tijelovska procesija zabilježena na fotografijama sačuvanim u zbirci navedene suradnice. Dvije fotografije iz Peteranca²² svjedoče o prisutnosti ove nošnje u Peterancu, a skupna fotografija pruža vrijedne informacije o različitim varijantama izrade. Varijante su vjerojatno ovisile o imovinskom stanju, ali i vještini izrade veza vlasnice. Na nošnjama tako vidimo nizove velikih i malih ruža, te različite kombinacije cvjetnih i geometrijskih motiva poredanih u redove. Od dodataka vidimo vrpcu od crvene vune, niske crvenih perlica oko vrata, pamučnu čipku na rubovima pregača i rukava te više varijanti pojasa: izrađenih od platna i ukrašenih vezom ili onih izrađenih od kože.

5.3. Funkcije nošnje nakon prestanka rada Hrvatskog srca

Zanimljivo je i potrebno istaknuti kako nošnja Hrvatskog srca svoju ulogu ima u svakodnevnom, ali i društvenom životu još dugo nakon prestanka rada zadruge Hrvatsko srce 1941. godine. Čuvaju se tako fotografije djevojaka u nošnji snimljene u drugoj polovici četrdesetih godina prošlog stoljeća. Nošnju iz Drnja nosili su i kazališni amateri iz Torčeca, članovi Kulturno-prosvjetnog društva „Braća Radić“ 1952.²³ godine tijekom izvedbe jedne od predstava²⁴, a u Hlebinama je 1955. godine f

Adela: *Deset godina udruge „Hrvatsko srce“ iz Gotalova.* // Podravski zbornik 2003. (ur. Dražen Ernečić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2003., 255-256., a za analizu i usporedbu poslužila je i kopija fotografije iste organizacije koju je ustupio Zvonimir Ištvan.

22 Fotografije je ustupio povjesničar Hrvoje Petrić.

23 ZVIJERAC, Ivan: *Kulturno-prosvjetne grupe i društva u Torčecu.* // *Povijest Torčeca* (ur. Dragutin Feletar), Torčec: Društvo za povijesnicu i starine Torčec, 2000., 197-204 (201).

24 Ovo je posebno zanimljiv podatak na temelju

Sl. 9. Članice Udruge žena „Hrvatsko srce“ Drnje snimljene oko 2010. godine u rekonstruiranim nošnjama Hrvatskog srca.

tografijom zabilježen nastup folklorne skupine društva Napredna žena u nošnjama Hrvatskog srca, s dodatkom oglašja: crvenim šamijama povezanim „na vugel“, kojima se očito htjela postići veza s podravskom svakodnevnom i svečanom odjećom. To ne čudi s obzirom na usku suradnju koju društvo ostvaruje s Ogranak Seljačke sloge, a društvo u Torčecu svojim nazivom održava vezu s tradicijom Hrvatske

kojega možemo zaključiti kako nošnja Hrvatskog srca nije bila izrađivana u Torčecu, iako je ovo mjesto imalo aktivnu podružnicu kojoj je predsjednica bila Roza Kardaš, a nakon nje Marija Sataić, tajnica je bila Agneza Raščanec, a blagajnica Slava Grotić o čemu u monografiji Povijest Torčeca piše Renata Rumeck. Radi li se zaista o podružnici Hrvatskog srca, ne možemo sa sigurnošću znati, s obzirom na to da autorica teksta kao povod osnutku navodi kuharski tečaj održan 1932. godine, što je znatno ranije od njezina osnutka. U prilog tvrdnji da se ipak radi o Hrvatskom srcu ide opaska Hrvoja Petrića u monografiji *Općina i župa Drnje, Povijesno-geografska monografija*. Drnje: Nakladna kuća Dr. Feletar (Meridijani), 2000., 169.

seljačke stranke. Kako nošnje nisu zaboravljene ni tijekom narednih desetljeća, saznajemo iz fotografija nastupa među kojima se ističe nastup dramske skupine iz Hlebina koja 1984. izvodi predstavu „Čehalec“ u nošnjama Hrvatskog srca.²⁵ Osim toga, nošnja Hrvatskog srca koristi se i u različitim svečanostima crkvenog karaktera poput svete potvrde pri čemu je jasna njezina uloga u isticanju nacionalne pripadnosti.²⁶ U vrijeme kada je pripadnost hrvatskom narodu bilo gotovo nemoguće javno

25 PLESKALT, Ana: *Aktiv žena u razvoju kulture Hlebina*. // Hlebinski almanah I – Hlebine od Struge do danas (ur. Dragutin Feletar), Hlebine: Nogometni klub „Lipa“ Hlebine, 1984., 226-233.

26 Prema sjećanju Božice Trnski, jedne od predsjednica Hrvatskog srca Hlebine od 1995. godine, ona se s nošnjom prvi put susrela 1980. godine kada je tijekom primanja sakramenta svete potvrde 1980. godine na zahtjev župnika recitirala odjevna u nošnju koju joj je prema originalu izradila majka, a i ona je sudjelovala u izradi veza.

isticati, na ovaj način ona postaje simbolom, znakom kojim se zajednici šalje određena vizualna poruka, ali i značenje namijenjeno dobrim poznavateljima povijesti i društvenog života zajednice. Istovremeno, u drugim sredinama, ostaje potreba njezina čuvanja, ali bez jasno naglašene svijesti i svjesnosti o njezinoj pravoj ulozi i značenju. Tako u razgovoru sa suradnicama iz koprivničkog naselja Brežanec koje čuvaju ovu nošnju već nekoliko generacija doznajemo kako se ona dugo godina koristila tijekom privatnih fašničkih zabava kao kostim.²⁷ Koliko je u tim poslijeratnim godinama nošnja i nadalje imala značenje i simboliku nacionalnog identiteta te u kojoj su mjeri oni koji su je nosili bili informirani o njezinu nastanku i simbolici, teško je iz današnje perspektive govoriti budući da su rijetki kazivači koji mogu o tome nešto posvjedočiti.

6. Obnova i nova uloga nošnje Hrvatskog srca krajem 20. stoljeća

Početak 1990-ih godina dogodile su se znatne promjene u Hrvatskoj koje uključuju prelazak na višestranačku demokraciju, izlazak iz jugoslavenske federacije, Domovinski rat i uspostavu samostalne države. Te promjene utjecale su i na osnivanje i rad udruga žena u Podravini. Tako je u proljeće 1990. u Hlebinama osnovana udruga Hrvatsko srce Hlebine te je pokrenuta i djelomična izrada nošnji Hrvatskog srca prema sačuvanim originalima iz 1936. godine za članice koje ne raspolažu originalima. U istom razdoblju u Hlebinama djeluje i Društvo žena, čije članice isto tako povremeno nose nošnju Hrvatskog srca.²⁸ Slične aktivnosti pokrenute su i u drugim mjestima: Gotalovu, Peterancu i Koprivnici gdje su osnovane udruge žena, a u Koprivnici i kulturno-umjetničko društvo koje nastupa u nošnjama rekon-

struiranim prema originalima iz Hlebina. U Peterancu je izrađeno nekoliko nošnji prema fotografiji iz 1938. ili 1939. godine, koje se povremeno koriste u javnim nastupima udruge.

U mjestu Gotalovo 1993. godine osnovana je udruga Horvatsko srce, koja 2002. mijenja naziv u Gotalovečko srce. Radi se o folklornoj skupini koja njeguje izvorni folklor i nastupa u nošnji gotovo u potpunosti rekonstruiranoj, a koja ima i elemente djelomične rekonstrukcije nošnje Hrvatskog srca.²⁹ Iako nisu sačuvale nošnju, tradiciju i uspomenu na postojanje Hrvatskog srca, u Podravini ga brojne udruge žena čuvaju u svojem nazivu: Udruga žena Hrvatsko srce Ždala, Udruga žena Ivanečko srce, Udruga žena Goričko srce Kunovec Breg, Udruga žena Srca Kunovca i brojne druge. Kao primjer temeljitog istraživanja i rekonstrukcije nošnje navest ću rad članica Udruge žena Hrvatsko srce Drnje koje su rekonstrukciju započele 2000. godine. Tadašnja predsjednica Marija Vrhoci prva je započela izradu, a njezin rad bila je nošnja za lutku nastala prema originalnoj i tada jedinoj dostupnoj nošnji koju je sačuvala Slava Ban.

Zanimljivo je kako je u usporedbi sa stanjem u Hlebinama gdje je sačuvano više originala povremeno korištenih u javnim nastupima, ovdje situacija potpuno drukčija. Bilo bi zanimljivo utvrditi razloge ovakvoj situaciji. Tijekom spomenute godine, u izradi veza prema uzorku sa sačuvane nošnje, Mariji Vrhoci pridružile su se još dvije članice, a na terenu je pronađeno nekoliko varijanti veza s nošnje sačuvanih na dijelovima tekstila ili fotografijama. Fragmenti s uzorcima veza sačuvani su isključivo zahvaljujući tome što im je promijenjena namjena pa su služili kao prekrivači, stolnjaci ili zavjese. Uskoro je izrađeno petnaestak nošnji na kojima su rekonstruirana četiri različita uzorka. U njima članice sudjeluju na različitim manifestacijama na području šire zajednice, s ponosom ističući

27 Iz razgovora s Mirelom Grošanić 2022. godine u okviru projekta Skriveno lice Koprivnice, čiji je organizator Muzej grada Koprivnice.

28 Radi se uglavnom o originalnim nošnjama naslijeđenim od majki i baka.

29 O osnutku i radu ovog društva vidi u: SOČEV, Adela: *Deset godina udruge „Hrvatsko srce“ iz Gotalova*. // Podravski zbornik 2003. (ur. Dražen Ernečić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2003., 255-256.

njihovo podrijetlo i značenje, kao i činjenicu da je udruga baštinič Zadruga Hrvatsko srce iako djeluje kao udruga građana neovisna o političkom opredjeljenju i članstvu u političkim organizacijama. Sličan je odnos prema nošnji Hrvatskog srca i ostalih, u ovom radu već spomenutih udruga, a to je bitno kod razmatranja nove uloge naše „narodne“ nošnje.

7. Zaključak

Ovim je istraživanjem utvrđeno kako su sredinom tridesetih godina dvadesetog stoljeća na području Podravine djelovali brojni ogranci Zadruga Hrvatsko srce koja je osnovana u okviru HSS-a. Kao značajna aktivnost ogranka ističe se izrada narodne nošnje koja predstavlja zamišljenu idealnu „odoru“ izrađenu po uzoru na žensku odjeću jednog dijela Posavine i Moslavine. Kao ukras izabrani su vezeni ukrasi osmišljeni u Zagrebu. Iako je Zadruga od 1941. godine prestala s radom, nošnja je i nadalje ostala prisutna u nekoliko mjesta u Podravini. Nošena je kao kazališni kostim, kostim za folklorne ili pjevačke nastupe ili prilikom crkvenih svečanosti i dobiva naziv „narodna nošnja“ kojim se ističe jasna razlika od „podravske“ ili „naše“ nošnje.

Prvobitna uloga isticanja nacionalne i političke pripadnosti potisnuta je u drugi plan, ali ostaje potreba za čuvanjem ove odjeće kao obiteljske baštine, vrijednog nasljeđa koje se povezuje s prethodnom generacijom žena koje su je izrađivale i ukrašavale vezom. Prvobitna funkcija i značenje u određenoj mjeri ponovno dolazi u prvi plan nakon osamostaljenja Hrvatske i osnivanja različitih udruga koje se predstavljaju kao nastavljači tradicije Hrvatskog srca, često bez detaljnijeg znanja i svijesti o stvarnom značenju i djelovanju organizacije čijim se baštinicima smatraju. Na kraju analize možemo zaključiti kako se radi o tipičnom primjeru „izmišljene tradicije“ čija izrada je pokrenuta kako bi se istaknule i usvojile određene vrijednosti vezane uz nacionalni diskurs. S obzirom na to da se radi o tekstilnim predmetima

čija izrada nije u potpunosti slijedila kontinuitet i promjene malih zajednica u kojima su se izrađivali i nosili, čini se gotovo nevjerojatnim u kolikoj mjeri su njihove kreatorice poznavale materiju i bile svjesne toga što se smatra kulturno prihvatljivim, „poželjnim“ i prepoznatljivim obilježjima, da bi ih pripadnici lokalnih zajednica kojima su bili namijenjeni osjećali bliskima i da bi se uklopili u već postojeće karakteristične obrasce odijevanja.³⁰

Summary

Folk costume as a symbol of identity – Croatian Heart in Podravina

In the mid-1930s, numerous branches of the Cooperative Croatian Heart operated in the Podravina region, founded within the Croatian Peasant Party. A significant activity of these branches was the making of folk costumes, which represented an imagined ideal “uniform” modeled after women’s clothing that came from parts of Posavina and Moslavina. For decoration, embroidered motifs designed in Zagreb were chosen and then brought to Podravina. Although the Cooperative stopped its activities in 1941, the folk costume remained present in several places in Podravina. It was worn as a theater costume, and also during singing performances and church ceremonies. With time, its original role of emphasizing national and political affiliation was downgraded; however, the need to preserve this clothing as family heritage remained, representing a valuable legacy connected to generations of women who made and adorned it with embroidery. After the independence of the Republic of Croatia, the Croatian Heart folk costume once again became a symbol and means of expressing national pride.

Literatura i izvori

- ANIĆ, Božica; PERŠIĆ KOVAČ, Vesna: *Prilog poznavanju ženskih društava u Koprivnici od 1878. do 1943. godine.* // Podravina, VI, 12, Koprivnica, 2007., 82-106.
- BRENKO, Aida: *Ornament i identitet: Oblikovanje tradicije na primjeru nošnje Hrvatice.* // Etnološka istraživanja, 26, Zagreb: Etnografski muzej, 2021.
- BUŠIĆ, Katarina: *Narodna nošnja – simbol identiteta.* // *Smotre folklor i simboli identiteta.* U povodu 50. Međunarodne smotre folklor. Zagreb: Etnografski muzej Zagreb, 2016.
- LEČEK, Suzana: *HSS i žene (1918. – 1941.).* // *Historijski zbornik*, LIX, 2006., 93-130.
- LEČEK, Suzana: *Između izvornog i novog – „Seljačka sloga” do 1929. godine.* // *Etnološka tribina*, 25 (18), 103-123. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/80722>.
- LEČEK, Suzana: *Priča o uspjehu – strategija i metode Političke borbe Hrvatske seljačke stranke (1918–1941).* // *110 godina Hrvatske seljačke stranke* (ur. Zorislav Lukić, Hrvoje Petrić), Zagreb: Matica hrvatska; Povijesno društvo Križevci; Zaklada braće Radić, 2015, 27-48.
- MUSTAFA, Danijela: *Hrvatsko srce.* Koprivnica: Centar mladih Koprivnica i Udruga podravskih studenata Zagreb, 1996.
- PETRIĆ, Hrvoje: *Općina i župa Drnje, Povijesno-geografska monografija.* Drnje: Nakladna kuća Dr. Feletar (Meridijani), 2000.
- PETRIĆ, Nevenka: *Drnjanske đurđice – portret Udruge žena „Hrvatsko srce” Drnje.* Drnje: Udruga žena „Hrvatsko srce” Drnje, 2012.
- PLESKALT, Ana: *Aktiv žena u razvoju kulture Hlebina.* // *Hlebinski almanah I – Hlebine od Struge do danas* (ur. Dragutin Feletar), Hlebine: Nogometni klub „Lipa” Hlebine, 1984., 226-233.
- RUMEK, Renata: *Udruga žena Torčec.* // *Povijest Torčeca* (ur. Dragutin Feletar), Torčec: Društvo za povjesnicu i starine Torčec, 2000., 205-208.
- SOČEV, Adela: *Deset godina udruge „Hrvatsko srce” iz Gotalova.* // *Podravski zbornik 2003.* (ur. Dražen Ernečić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 2003., 255-256.
- SREMAC, Stjepan: *Smotre folklor u Hrvatskoj nekad i danas.* // *Narodna umjetnost*, 15 (1), 97-114. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/119621>.
- ZVIJERAC, Ivan: *Kulturno-prosvjetne grupe i društva u Torčecu.* // *Povijest Torčeca* (ur. Dragutin Feletar), Torčec: Društvo za povjesnicu i starine Torčec, 2000., 197-204.
- *Podravske novine*, 17, 25. 4. 1936., 3.
- *Podravske novine*, 27, 4. 7. 1936., naslovnica.
- *Podravske novine*, 3. 4. 1937., 2.
- *Podravske novine*, 29. 5. 1937, 2.